

TRIBINA I

Vinko NIKOLIĆ

Predgovornica, M. Domini, dala mi je dužnost da se predstavim. Poznamo se, i prema tome mislim da nije potrebno mnogo predstavljanja. Jedino mogu reći to da sam izišao, morao izići, iz Hrvatske 6. svibnja 1945. I što bih želio naglasiti, da od prvoga časa nisam osjećao da sam izišao zato što je bio poražen fašizam, nego zato što je bila okupirana Hrvatska. Ovdje je to jako važno naglasiti, da mi četrdesetpetu nismo doživjeli kao poraz fašizma, jer mi s fašizmom nismo imali ništa, premda su pojedinci nastupali sa stanovitim oznakama tadašnjega pokreta. Međutim, vi dobro znadete, mnogi od vas, stariji, da je čak pokušaj da se ustanovi neka nacistička stranka propao, jer je ostao na samo trojici. To naglašavam zbog toga jer su se naši ljudi ovdje naviknuli tako gledati stvari i neprestano čujem da vode borbu protiv fašizma, a ja im kažem: kakvu borbu vi vodite protiv fašizma, kada fašizma nema? Prema tome, mi smo samo emigranti iz hrvatske države, koja je također bila pokušaj da se ostvari hrvatska državnost u onom teškom vremenu, i taj pokušaj je tragično završio. Prema tome, bilo je pogrešno, ovdje među vama, da se to razdoblje od četiri godine jednostavno preskače, ne ocjenjuje ili se krivo prosuđuje. Ta je država postojala, ja sam živio u njoj, i prema tome, mi smo se našli vani kao dio jedne poražene Hrvatske, kao dio jednoga naroda koji je doživio tragediju. Onaj naš pokušaj nije uspio, ali nije loše naglasiti i to da je druga strana pobijedila ne zato što je bila u bilo kojem smislu jača od nas, tako mi vidimo stvar; dopuštam da netko drugi vidi stvar drukčije, dakle nije pobijedila po svojoj vrijednosti, ni vojničkoj, ni političkoj, nego jer su pobijedili njezini saveznici, a mi smo izgubili zato što su naši saveznici izgubili rat. To je, mislim, važno razlikovati, da se vidi naša uloga u svijetu. Zašto je važno, zato što nas je u emigraciji dočekao val neprijateljstva i ocrnjivanja. Hrvatska je u onom vremenu, s obzirom da je bila na strani poraženih, bila ocrnjena, omražena i napadana, da to čovjek u današnjim vremenima ne može uopće zamisliti da na takav način može jedna zemlja biti ocrnjena. I prva svijetla točka za nas emigrante bila je pojava Alojzija Stepinca, koji se nametnuo čitavom svijetu, kao veliki svjedok za svoju zemlju. Zašto ja spominjem Alojzija Stepinca? Ja sam neki dan prisustvovao "dolasku" kardinala Stepinca u Predsjedničke dvore, što mi je bilo posebno drago. On je zaslužio ovo počasno mjesto, jer velike su njegove zasluge za naš narod. Nedavno je izvršeno poništenje Stepinčeve osude. Učinjeno je to u Hrvatskom saboru. Pravnici će znati da li je to bila najbolja forma da se ispravi jedan pravni zločin nad pravедnikom, samo mi se čini da je sam čin prošao skoro nezapažen, kao da se radi o jednom običnom činu. A to je bio vrlo važan događaj, a nije mu se dalo javno značenje. Mi smo emigranti na poseban način osjetljivi na Stepinca. Mi smo njegovi veliki dužnici, jer on je pred stranim svijetom govorio za nas. Bio je naš veliki odvjetnik. Pojavom Stepinca u svijetu uvelike je porasla cijena našega naroda, koji je svijetu dao takva velikoga čovjeka.

Prva dužnost koja se nametnula nama u emigraciji, bila je da dignemo glas u obranu napadane Hrvatske, da svijetu kažemo da Hrvatska nije bila ni fašistička, ni nacistička, da je Hrvatska samo tragičan pokušaj ostvarenja hrvatske države. To nije bilo lako dokazati. Kako vidim, naslov je ovoga razgovora *Intelektualac u dijaspori*. Trebalo bi izreći definiciju što je to "intelektualac". Intelektualac nije svaki čovjek koji je završio visoke škole, nego onaj čovjek koji živi unutar intelektualnog života, stvaranja, uzbuđenja. Koji intelektualno prima, ali i daje. Naravno, ima za to mnogo definicija, rijetko koja pokriva puno značenje te sadržajne riječi. I mi smo kao intelektualci, na neki način, odmah, ne htijući se nametnuti svojoj sredini, shvatili da moramo svoj narod usmjeriti u ispravnom smjeru za budućnost Hrvatske. Vi ćete sada reći, dobro, vi tamo iz Argentine uzbudili ste emigraciju, možda na pogrešan način. To se može objasniti, budemo li imali vremena, zašto je djelovanje emigracije iz Argentine dobilo neprikladan oblik, ali, velim, mi smo bili dočekani na takav način da smo jednostavno od prvoga časa u tom svom djelovanju bili usmjereni, zauzeli smo položaj obrane. Kako se intelektualna dužnost, pravo i dužnost nameće sama od sebe, doživljavam već u prvim logorima, kada smo se našli u Italiji, jer je trebalo ohrabriti onaj svijet koji je bio užasno potišten, svijet koji se našao prepolovljen, razdvojen od svojih obitelji, koji nije znao gdje su njegovi najbliži, gdje su roditelji, gdje su djeca, gdje su žene. Danas je teško opisati onaj tragičan mjesec svibanj, bio bi to velik film, kada bi se moglo rekonstruirati, na koji se način dogodio taj svibanj u hrvatskom narodnom životu. Ali, mogu reći, u prvim logorima u Italiji intelektualac se nametnuo kao čovjek koji je najbrže došao sebi, svijesti što se dogodilo. Mene su ljudi četo pitali: kako je tebi uspjelo spasiti se? Uspjelo mi je spasiti se zato što sam od prvog časa shvatio što se dogodilo. I onda sam brigu za sebe preuzeo u svoje ruke i izvršio vratolomije koje nisu u stilu moga života i moje miroljubive naravi, ali kad se spašava život, onda i ovakvi kao ja nađu hrabrosti da interveniraju za obranu života, svoga i tuđega. I, eto, vidite tako smo se mi našli u tom logoru, i odmah je trebalo utjecati na taj narod, jer tu je bilo žalosnih, a bilo je i tragičnih slučajeva. Vi ste i sami čuli da su neki ljudi, čak i vojnici i generali, počinili samoubojstva. Mi smo čak vidjeli na putu nekog svećenika koji je počinio samoubojstvo. Prema tome, da ne duljim, mi smo od prvoga časa osjetili koja je naša dužnost, da se narod mora usmjeriti prema budućnosti, i mi smo pokušavali tu našu emigraciju, ostatke naše emigracije, demokratski orijentirati, obnoviti politički život na demokratskim, slobodarskim načelima i na neki način početi hrvatsku politiku ispočetka. Međutim, poslije su se dogodile stvari koje su se dogodile, te je nastao rascjep u emigraciji u Argentini. Ja govorim o argentinskom slučaju zbog toga jer smatram da je Argentina bila zemlja koja nas je prva primila, i da mi tamo nismo išli zato što je Peron i njegova vlast bila profašistička, pronacistička, kao što se to ovdje čuje, nego je to jednostavno golema zemlja s razmjerno malo stanovništva, i ona je nas primila zato da napući svoje puste krajeve. I ta Argentina nas nije primala kao intelektualce, nego kao tjelesne radnike, i ja sam sam ušao tamo kao poljodjelac, kao težak, a ne samo to da sam tako ušao, nego sam tamo kao i mnogi naši drugi obavljao najniže tjelesne poslove, ako ima niskih poslova. A, velim, Hrvati u Argentini odigrali su negativnu ulogu, kraj svega onoga dobra što su učinili jer su se, zahvaljujući nerazboritu vodstvu, koje se tamo sklonilo i nametnulo, vratili u prošlost i pokušali usmjeriti hrvatsku emigraciju krivim putem. I te smo posljedice mi osjećali kroz sve ove godine. Vidite, glavni

krivci za nesreću svijeta u prošlome vremenu bili su Nijemci i Talijani, odnosno nacizam i fašizam, ali svijet je zaboravio na njih, a bavio se nama više nego njima, zahvaljujući pogrešnom vodstvu naše poslijeratne politike. Toliko za sada, a onda ćemo u razgovoru moći dopunjavati razne teme, prema zanimanju prisutnih.

* * *

Ima u nas mnogo ljudi koji jednostavno ne mogu shvatiti prilike u kojima jedan emigrant živi i radi. Mi smo imali mnogo slučajeva naših ljudi, koji su se jednostavno utopili, nestali u novim sredinama i tamo postigli stanovit uspjeh. Međutim, nas ovdje u prvom redu zanima hrvatski intelektualac. Pokušavamo svi dati jednu definiciju što je to hrvatski intelektualac. Je li to znanje? Pjesnik Cesarić točno je rekao: krhko je znanje. Intelektualac nije samo pojam poznavanja raznih područja, nego je više u svijesti, da jedan čovjek zna što zna, ali zna i što ne zna. I ne miješa se u ono što ne zna. Intelektualac je onaj tko je svjestan svoje odgovornosti u svojoj narodnoj zajednici. I to je možda bilo najvažnije za intelektualca u emigraciji. Ja sam susreo među nama ljude koji su imali doktorate i koji su bili stvarno naobraženi, i poznavali jezike, međutim, kada su pokušali razgovarati s običnim čovjekom, nisu to znali. Mi smo to doživljavali odmah u Argentini; mi smo tamo našli mnogo jednostavnih naših ljudi, ljudi koji nisu znali ni čitati ni pisati, i njima se trebalo približiti. I na toj ljudskoj osnovi, na tim odnosima prema čovjeku, dobivamo jednu od osobina što je to intelektualac. Međutim, intelektualca kao onoga koji treba predvoditi u jednome narodu, ne obilježuje oholost nego samosvijest. Intelektualac mora biti sol svoga naroda, svjetlo svoga naroda, da ga usmjeruje kroz život. Mi smo u emigraciji često imali krizne događaje i velikih poteškoća, jer, konačno, mi smo u emigraciji bili jeka događaja u Hrvatskoj, i prema tome, bilo je uspinjanja i padova, i bilo je mnogo ljudi koji su se teško dizali kada su pali. Intelektualac je morao biti onaj koji je tu sredinu, te ljude, tu zajednicu usmjerio ispravno politički, čuvajući u njima vjeru u buduću Hrvatsku. Da smo mi u tome uspjeli, da smo ispunili svoj dio zadaće prema svom narodu, vidjelo se po tome što je ta emigracija na zadivljujući način odgovorila kad je trebalo pomoći svojoj zemlji, kad se Hrvatska našla u pogibelji, i velim, to je zadovoljstvo za intelektualce, jer su uvidjeli da nisu uzalud radili, jer su ovo bili plodovi toga rada. Međutim, intelektualac je često puta neugodan političkim ljudima. Ja sam prije samo usput spomenuo, da su naši prvi lomovi i, zapravo, razbijanje emigracije došlo baš zbog toga što politički ljudi nisu imali razumijevanja za kulturni rad, pa se nama reklo to što mi pišemo, nije uopće važno. To male ljude ne zanima. A oni, tobože, vode brigu samo za te male ljude. Premda je često teško odrediti što je to mali čovjek, a što je veliki čovjek, jer su u prvom redu moralne osobine, one koje daju vrijednost svakom pojedincu. I u takvim prilikama nije bilo lako predvoditi jedan narod koji je doživio takvu katastrofu kakvu je doživio naš hrvatski narod, ali hrvatski intelektualac, većina hrvatskih intelektualaca, s tim je narodom živjela i patila. Naravno, bilo je mnogo njih koji su i sa strane promatrali i negativno se odnosili prema radu onih koji su djelovali u narodu. Međutim, nama je bila nagrada u tome što smo bili svjesni da taj narod nas treba, da je taj naš rad bio hrana i okrepa i utjeha za taj narod, za najšire slojeve toga naroda, i zahvaljujući takvu radu hrvatskih intelektualaca, koji su bili prije svega, kako se kaže, angažirani u životu svoga naroda, zahvaljujući takvu djelovanju taj se narod održao i taj će se

narod i održati ako mi budemo pravilno shvatili svoje dužnosti i u svojoj državi. Naše dužnosti prema hrvatskoj emigraciji, kako prema onima koji se vraćaju, koji se mogu vratiti, koji se žele vratiti, kao i onima koji, nažalost, moraju ostati vani, ali i ovi moraju zajedno s nama stvarati svijest o pripadnosti jednom jedinom, hrvatskom narodu, ma gdje i nadalje živjeli.

* * *

Sigurno je, to ćete svi priznati, da na dugačko pitanje nije lako dati kratak odgovor. U tom pitanju je zapletena, zapravo, čitava naša problematika. Mi svjesno prihvaćamo i moramo prihvatiti da će veliki dio našega naroda i nadalje ostati vani. Hrvatska će i nadalje ostati mistična zemlja za Hrvate, ali neće biti zabranjena zemlja, kao što je bila za nas. Prema tome, oni će se drukčije odnositi prema Hrvatskoj u koju smiju i mogu doći. Drukčije, jer će moći dobivati tisak i knjige iz Hrvatske. Slobodno će moći pisati u Hrvatsku. Što je za nas samo značilo to što nismo smjeli kroz tolike godine pisati u Hrvatsku, čak ni svojoj najbližoj rodbini. Eto, to sve otpada, prema tome, drukčiji su odnosi. Ali naša je dužnost da učinimo sve kako bi se ta emigracija sačuvala i kako bi se njihovi potomci sačuvali. Ovi ljudi koji dolaze ovamo, oni se trebaju nastojati utopiti, pretopiti, ujediniti u tu zemlju, ovu svoju zemlju. Nama su ljudi govorili kako će se književnost iseljeničtva ovdje voditi kao posebna poglavlja, ali to je pogreška. Iseljeničke književnike treba ocijeniti s estetsko-nacionalnim mjerilima, i ono što ostane na rešetku stroge ocjene, treba uklopiti vremenski i idejno tamo gdje spada u toj hrvatskoj književnosti. Zato je, mislim, pogrešno, kada ovdje neki naši ljudi stvaraju neka društva bivših emigranata, jer kada čovjek jednom dođe u svoju zemlju, on prestaje biti emigrant, a emigracija ostaje samo jedno neugodno sjećanje.

Nikola BENČIĆ

Poštovane gospođe i gospodo, najprije možda najsrdačnije pozdrave iz Gradišća, od Gradišćanskih Hrvata. Ja kao član dijaspore u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj, a nažalost danas više ne možemo kazati i u Moravskoj, jer u Moravskoj su u posljednjih četrdeset godina istrebljeni Gradišćanski Hrvati na tragičan način, potječem iz jednog malog sela, Velike Narde (Nagynarda, žup. Vaš) u Mađarskoj, koje selo je do danas već skoro 500 godina održalo svoj hrvatski karakter i svoj gradišćansko-hrvatski jezik. Nikada oni nisu bili sumnjali kojim jezikom govore, oni su uvijek kazali, mi smo Hrvati, ili Horvati u prošlosti. To je bila neka vrsta podsvjesno-ponosnog vezanja i držanja o svoje hrvatstvo.

O sebi možda toliko, osnovnu školu sam pohađao na mađarskom jeziku, kako vidite, kod kuće u stanu govorili smo hrvatski, zapravo jedno štokavsko, staroštokavsko narječje, zatim sam upisao učiteljsku školu u tzv. srpsko-hrvatskoj, hrvatsko-srpskoj učiteljskoj školi u Budimpešti. Godine 1956. napustio sam Mađarsku i prešao u Austriju i u austrijskom Tirolu u Budimpešti položio maturu u mađarskoj gimnaziji. Poslije toga sam na Sveučilištu u Beču upisao slavistiku i opću povijest. Nakon toga, kada sam studij završio, mogu kazati onako bezazleno, namjestio sam se u Gradišću ne poznavajući još temeljito povijesne, jezične, kulturne i političke probleme dijaspore. Iako sam za vrijeme studija slavistike već pokušavao

upoznati kolege iz austrijskog dijela Gradišća i upoznati se s problemima manjine. O tome nisam doznao mnogo preko institucionaliziranih društava niti se to podučavalo na bečkom sveučilištu recimo u povijesti o manjinskoj tematici, nego se o tome raspravljalo u jednom društvu Gradišćanskih Hrvata u Beču, koje se zove Hrvatski akademski klub. U to društvo u ono je vrijeme bio učlanjen i Stjepan Šulek, emigrant iz Hrvatske. Stjepan Šulek, ponosno to ovdje ističem, bio je naš vođa u ono vrijeme, on je možda u Zagrebu dobio takav koncept izobrazbe kojim je mogao Gradišćanskim Hrvatima, barem na polju literature i društvene znanosti, dati nekakav koncept, približiti njima hrvatstvo da oni pokrenu časopis *Glas*, preko kojeg su časopisa počeli jednostavno prikazivati i kritično raspravljati o svojim temama u dijaspori - o jeziku, o prošlosti, o manjinskom pravu, o društvenim prilikama, o brojidbama, o asimilaciji, zapravo je taj časopis, koji nikako tehnički nije bio dotjeran, dao Gradišćanskim Hrvatima neku perspektivu, gdje su oni počeli raspravljati o svojim gradišćanskohrvatskim temama. Mislim da je tragično za Gradišćanske Hrvate da su se 1919. godine jednostavno razdijelili, veći dio je danas u Austriji, manji dio u Mađarskoj, a još manji, danas skoro asimiliran dio, živi u Slovačkoj, a o Moravskoj sam već nešto natuknuo. I tu sam, zapravo došao u jedan krug koji me natjerao i nudio jednostavno da kao intelektualac moram nešto učiniti, raditi za svoj narod, i to sam rado učinio za Gradišćanske Hrvate, da im podignem samosvijest i da oni sami isto tako kao druge manjine u Europi upoznaju tko su, odakle su i što oni moraju, što bi oni mogli sačuvati i održati za budućnost. Imao sam potrebu da to učinim zato što sam vidio da Gradišćanski Hrvati nikada nisu dobili informacije o sebi, o svojem matičnom narodu. Ako bih ja vama sada kazao što su meni u mađarskim školama govorili o banu Jelačiću, molim vas to se danas ne može uopće ponoviti, ili što se u austrijskoj nastavi govorilo o istoj tematici, dakle, na ovom primjeru želim vam dokazati na kakvim korijenima, su se odgajali hrvatski intelektualci u Gradišću i kako su se školovali. Počevši od Marije Terezije školstvo je politikum. Svaka država i vremensko razdoblje pokušava odgajati izričito u svojem duhu, po svojim predodžbama. Gradišćanskohrvatska ili hrvatska prošlost u prošlosti je ovoga superiorno nacionalno nastrojenoga prostora imala u školi mjesta samo kao negativan primjer, što nikako nije moglo utjecati djelotvorno i poticajno na razvijanje narodne svijesti onih koji su morali - jer nisu mogli drugačije - tim putem izobrazbe. Gradišćanskohrvatska manjina nije imala nikakvo institucionalizirano školovanje do danas, ni jezično, ni društveno političko. Ono što su o svojem matičnom narodu i o sebi nekako doznali bilo je samo na privatnoj osnovi, nabavljali su knjige iz Zagreba, pokušavali nekako istraživati svoje korijene i tako su došli zapravo do hrvatske povijesti, do hrvatskoga jezika. Svi oni govore nekakvim starinskim dijalektom i sačuvali su svoje narodne hrvatske pjesme i svijest, sve ono što se u proteklih 500 godina moglo do sada pod takvim uvjetima sačuvati. I to je u mojim očima nekakvo čudo da se tako dugo moglo nešto sačuvati. Usporedite samo današnje tragične procese asimilacije.

U drugom dijelu posve kratko nešto o gradišćanskohrvatskom intelektualcu. Potpuno se slažem s definicijom gosp. Nikolića, da intelektualac ne mora biti školovan na sveučilištu ili u gimnaziji. I u Gradišću su intelektualci u prvom redu oni koji su razvili nekakvu sposobnost, kritičku sposobnost da naslute i upoznaju prošlost, da upoznaju gradišćanskohrvatsko narodno biće, i to biće i tu gradišćanskohrvatsku bit žele nekako sačuvati. Tako možemo kazati da imamo dvije vrste intelektualaca među gradišćanskim Hrvatima. Intelektualci koji

su se školovali po mađarskim, austrijskim i slovačkim gimnazijama, po sveučilištima i koji su došli do visoke karijere - nastavnici, sveučilišni profesori, znanstvenici ili čak i više, ali ne zanimaju se nimalo za Gradišćanske Hrvate i ne bi nikada priznali da su Gradišćanski Hrvati. Ipak, mi to znamo, prezime na -ić je izdaje. To je jedan dio intelektualaca, a takvih je bilo u prošlosti mnogo više nego danas, jednostavno zato jer među Gradišćanskim Hrvatima u tom historijskom prostoru, seljačkom ambijentu nije mogao opstati nikakav intelektualac nego se morao preseliti u gradove. I čim se on preselio u mađarske, austrijske ili slovačke gradove, nije mu ništa preostalo nego da se asimilira. Osobito nasrtljiva bila je asimilacija u prošlom stoljeću oko 1848. pa sve do devedesetih godina, kada su čak i intelektualci dali promijeniti svoje hrvatsko prezime na -ić u kakvo mađarsko ili njemačko prezime. Drugi dio intelektualaca, a to su u prvom redu bili svećenici i učitelji koji su ostali u selu pokušali su sačuvati gradišćansko hrvatski identitet u crkvi, školi i javnom životu koliko je to bilo moguće. Oni su podsvjesno naslućivali opasnost asimilacije i počeli su se svom svojom intelektualnom i materijalnom snagom boriti za svoje. Najprije za jezik, a s jezikom za svoje hrvatske korijene na svim mogućim poljima, u prvom redu na vjerskom i školskom. Tek u najnovijem vremenu to se djelovanje proširilo i na društveno-političko. Problem je ostao isti: kako gradišćanskohrvatski intelektualac, svjestan svoje narodnosti, može transponirati u narodne slojeve svoje samorazumijevanje narodne svijesti, znanje o svojem narodu, i to bez straha, jer je prosti narod osjećajno uvijek bio svjestan svojega porijekla i čuvao od koljena do koljena sa sobom ponijeti narodni kapital, koji se, međutim, u toku stoljeća počeo trošiti i raspadati. Novih pritoka, obnove u tom krvotoku kao u matičnoj zemlji nije bilo, u "stare mješine" se počelo pretakati novo vino od susjeda, iz tuđih vinograda. Tu potpunu poplavu tuđim vinom pokušavali su spriječiti gradišćanskohrvatski intelektualci i obnoviti stare, popucane mješine da ne bi potpuno isteklo domaće hrvatsko vino.

* * *

Kako prepoznati gradišćanskohrvatskog intelektualca? Svakako moram kazati da gradišćanskohrvatski intelektualac u austro-njemačko-mađarskoj ili slovačkoj sredini mora biti bolji nego što su njegovi sugrađani. To nam zapravo dokazuju primjeri iz posljednjih dvadeset godina. Poslije drugoga svjetskog rata u nekim se krugovima postavila apsurdna teza, da je gradišćanskohrvatski jezik nekakva vrst nižeg, drugorazrednog dijalekta, podoban samo za kuhinju, staju, užu domaću uporabu. Tek u sedamdesetim godinama probio se na javnom i znanstvenom polju samosvjestan naraštaj koji je izvrsno vladao njemačkim, mađarskim i hrvatskim jezikom i time izborio ugled i ravnopravnost gradišćanskohrvatske kulture u javnom životu. Tu je zapravo i prekretnica kod Gradišćanskih Hrvata. Pri brojidbi prošle godine bilo ih je više nego pri brojidbi 1981. godine. Gradišćanskohrvatski intelektualac jednostavno mora biti bolji jer time diže i svijest u narodu, dakle hrvatsku svijest, i kao uzor za studente, đake, mladež, uzor za sve one koji se žele upoznati s poviješću, s kulturom, s karakterom hrvatskoga naroda. Gradišćanskohrvatski intelektualac mora biti svjestan onoga što radi i zastupa, što ne znači da je indoktriniran, da je vezan usko uz političke partije u Austriji ili Mađarskoj, jer u tom slučaju, to možemo dokazati, vezan je i uz točno određene nazore, i to političke i kulturne nazore koji nisu uvijek u skladu s gradišćanskohrvatskom

kulturom. To znači, međutim, da za hrvatskoga intelektualca nema skoro nikakve prednosti u društvu. On se mora dokazivati na dva kolosjeka, i to u narodnom pogledu, a isto tako i u svojoj profesiji. Moramo kazati da se gradišćanskohrvatski intelektualac prepoznaje i tako da postavlja neugodna pitanja političarima. Jednostavno zato jer je potrebno da se austrijska ili mađarska javnost jednostavno sjeti prava koja je ona dužna svojoj manjini, a hrvatski intelektualac ima dužnost da upozori na nepravdu i to se u posljednjih dvadeset godina događa u prvom redu preko "Hakovaca", članova Hrvatskog akademskog kluba i mogu kazati da je razvoj trenutno vrlo uspješan, ali vrlo naporan. Ako govorimo sada još o hrvatskom intelektualcu u odnosu između naroda i hrvatskog intelektualca, dakle, o gradišćanskohrvatskom narodu i intelektualcu onda moram kazati da taj odnos nije uvijek onako jasan, čist i izglađen, jednostavno zato jer gradišćanskohrvatski narod ne slijedi uvijek ono što gradišćanskohrvatski intelektualci svojem narodu kažu. To mogu obrazložiti jednostavno tako što gradišćanskohrvatski intelektualac osigurava svojom profesijom nekako svoj kruh, a narod bi se želio mjeriti, natjecati nekako sa susjednim narodom koji govori samo njemački jezik u Austriji ili samo mađarski, ili slovački jezik. To znači da on želi, također, postići nekakav viši životni standard, a znamo da su Gradišćanski Hrvati živjeli u selima, ne u gradovima, prema tome imali su nešto malo i niži životni standard, a to se jednostavno pripisivalo njihovoj kulturi i njihovom jeziku. To ne odgovara istini, ali nije bilo dovoljno intelektualaca koji bi na to bili upozorili i to mogli dokazati. Možda bismo morali ući nešto malo i u odnos gradišćanskohrvatskih intelektualaca prema hrvatskoj emigraciji u Francuskoj, u zapadnoj Europi i svijetu. Nažalost, ta veza nije bila vrlo dobra u posljednjih četrdeset godina, i to mogu obrazložiti činjenicom da je Gradišćanskim Hrvatima emigracija na Zapadu predbacivala da se oni povezuju s komunističkom vladom u Hrvatskoj, što nije posve odgovaralo istini. Oni su se povezivali s tzv. jugoslavenskom Hrvatskom na osnovi hrvatstva, dakle, mislili i željeli sve poduzeti što je potrebno da bi se u Gradišću održalo hrvatstvo. A to, nažalost, zapadna hrvatska emigracija nije shvatila i nažalost nikada nije došlo do međusobne rasprave da bi se to pitanje raščistilo. Evo jednog konkretnog primjera. Prije nekoliko godina Hrvatsko štamparsko društvo u Gradišću željelo je stvoriti nekakvu podružnicu hrvatske knjižare *Mladost* da bi u zapadnom svijetu prodavali i širili hrvatske knjige. Hrvatska emigracija na Zapadu je oštro napala Hrvatsko štamparsko društvo, da se ono mislilo nešto malo osigurati financijski šireći na Zapadu komunističke knjige, i sl. I to je pitanje koje se mora danas raščistiti da bi se to stavilo na jednu novu osnovu, a da niti ne govorimo o pitanju odnosa matičnog naroda prema svojoj dijaspori u Gradišću. Ali, možda, ćemo o tome govoriti poslije.

* * *

Morao bih početi s pitanjem koje sam već nekoliko puta postavio u Austriji i Mađarskoj, a jednom, mislim i u Zagrebu. I pitati se nakon 450 godina. Čija je gradišćanskohrvatska manjina? Kojoj kulturi se može dodijeliti? Austrijskoj, mađarskoj, slovačkoj ili hrvatskoj? Je li Hrvatska na čisto s posljedicama pozitivne potvrde? Nažalost pitanje još nije raščišćeno ni u Hrvatskoj ni u nas. Veze između Gradišćanskih Hrvata i današnje Hrvatske su trenutačno prilično loše. Tako loše još mislim skoro nikada nisu bile. Nema nikakvih veza. Ima veza koje se prividno nastavljaju iz tzv. jugoslavenske Hrvatske do 1989. godine u današnjicu, a to su u prvom redu jezična pitanja i znanstvena pitanja.

U ratnim mjesecima 1992. u gradišćansko-hrvatskim selima bio je smješten velik broj djece, žena i starijih ljudi iz Hrvatske. Uspostavile su se vrlo žive, intenzivne ljudske veze. Tako su Gradišćanski Hrvati po prvi puta u svojoj povijesti u širim narodnim slojevima upoznali i doživljavali svoje sunarodnjake iz stare domovine. Gradišćanski Hrvati s ove i one strane granice (austrijsko-mađarske i austrijsko-slovačke) doživljavali su novi val podmlađivanja svoje emotivne, duševne baze, arhetipne duše. Nevidljivi profit za dijasporu na jezičnom, narodnom i ljudskom polju bio je veći nego što se to danas naslućivati može. Ohladile su se, međutim, javne, državne veze. Možda su se te veze ohladile i zbog naše poslanice Marije Grandić, koja je u bečkom parlamentu i zastupa Austrijsku zelenu alternativnu stranku, za koju isto vrijedi ono što je gospodin Sančević rekao - zapadni intelektualci otvoreno kažu svoja mišljenja. I to bez toga da bi se na nekoga ogledavali. Dakle, ako malo povijesno promatramo vezu Gradišćanskih Hrvata sa starom domovinom, onda se nakon drugoga svjetskog rata izgradila dosta lijepa i dobra veza. Rekao sam u svojem izlaganju, to nam je zamjeravala hrvatska emigracija. Između 1941. i 1942. znamo da nije bilo veza, ali znamo da su Gradišćanski Hrvati, i to u velikom broju, prešli iz njemačke vojske u jugoslavensku vojsku - u partizane. I to je jedan aspekt kojega ovdje moramo napomenuti. Između 1921. i 1938. počele su se izgrađivati čvršće veze, koje veze je tadašnja jugoslavenska ili beogradska vlada prekinula i to odredbom. Tako da Gradišćanski Hrvati nisu mogli razvijati te veze, osim na crkvenom polju od 1932. godine. Moramo, dakle, kazati da je tu bilo nekih nostalgičnih aspekata, crkvenih, vjerskih, ali uglavnom je ta veza bila slaba. Prije prvoga svjetskog rata počela je, mislim, vrlo lijepa i dobra veza kada je zagrebački Kaptol Gradišćanskim Hrvatima ponudio stipendije za školovanje u Zagrebu. I bilo je zaista studenata iz Gradišća koji su tu studirali, maturirali, ali se, nažalost, nisu uvijek vraćali u Gradišće. Oni su ostali tu u Hrvatskoj, jer je njima Hrvatska bila kao Hrvatima mnogo zanimljivija, nego tuđa okolina u Gradišću. Možemo kazati polovica - 50% vratilo se u Gradišće. A prije, u 19. stoljeću ili prije, nije bilo političke veze gradišćansko-hrvatskoga naroda, a niti kulturne, postojala je samo gospodarska, koja je bila vrlo dobro izgrađena, tako da je izmjena gospodarstvenih produkata između Austrije (Gradišća), Mađarske i Hrvatske bila intenzivna i dobra. Samo ukratko nove perspektive, nove mogućnosti. Te veze između Gradišćanskih Hrvata i matične zemlje bi se morale postaviti na potpuno nove temelje, i to po potrebama manjine, dakle dijaspore, u zakrilju stare domovine, matične zemlje Hrvatske. Da bi se jednom slušalo ono što kažu manjine, što je manjini potrebno, a ne da se u Hrvatskoj razvijaju visoki znanstveni koncepti koje Gradišćanski Hrvati jednostavno zbog svojeg položaja, zbog onoga što su oni i kakvi su, ne mogu prihvatiti. To je razumljivo, oni su preko 450 godina prihvaćali mnogo toga od austrijsko-njemačkog, od mađarskog ili slovačkog naroda. To znači da su razvili svojevrsnu emotivnu narodnu bazu, koja se podudara možda samo u svojim temeljnim načelima s osnovicom u Hrvatskoj, ali postoji veliki raskorak u znanju o hrvatstvu, u izlaganju i samorazumijevanju, gospodarstveno-privrednim osnovama i drugim načelnim pitanjima jednoga naroda. To sve čeka još na potanje ispitivanje, kada hrvatski znanstveni svijet bude imao duhovne i materijalne snage rješavati i takva "sitničava" pitanja.

Još jednu točku bih rado dodao, što se u Hrvatskoj više radi na učvršćivanju demokracije, što bude u Hrvatskoj demokracija čvršća, to će lakše preživjeti manjine izvan granica, a pogotovo tako stare manjine kao što su Gradišćanski Hrvati u dijaspori. Oni će profitirati od međunarodnoga ugleda Hrvatske.

Dr. Zdravko SANČEVIĆ

Slijedit ću, otprilike, misao koja nam je ovdje naznačena. Tu se kaže: definiranje pojma intelektualac i kako ga prepoznati u dijaspori. Ja obično kažem da u dijaspori ne postoje dvije hrvatske zajednice koje su u svemu jednake, te da postoji niz raznih klasifikacija naših iseljeničkih zajednica koje bi se mogle upotrijebiti. To su vremenske i kronološke klasifikacije, pitanje kada je netko stigao u dijasporu, u koju je zemlju stigao i iz kojega hrvatskoga kraja. Prema tome, postoji velika šarolikost u pogledu okoline u kojoj su se razvijali intelektualci u dijaspori. Upravo smo čuli slučajeve intelektualaca među Gradišćanskim Hrvatima. Jasno je da okolina u kojoj nastaje ili se razvija jedan intelektualac ima nedvojbeno velik utjecaj na njega, osobito ako se radi o mlađim ljudima. Budući da mi je rečeno da se može opisati i vlastiti osjećaj, onda bih to obrazložio ovako. Od onih sam intelektualaca koji je zapravo niknuo u iseljeništvu. Ovdje ima i jedan svjedok: prof. Vinko Nikolić. Otišao sam iz Hrvatske sa četrnaest godina; nekih osobito razvijenih intelektualnih sposobnosti u dječaka te dobi nije bilo. Otišavši vrlo mlad iz Hrvatske, oblikovao sam se intelektualno u hrvatskom iseljeništvu, i to u dvije zemlje, Sjedinjenim Američkim Državama i Venecueli, u kojima sam živio, studirao i radio. U pogledu izgradnje svoga hrvatskoga dijela intelektualizma, nedvojbeno su velikog udjela imali moji roditelji, kao hrvatski rodoljubi i demokrati, zatim hrvatski slobodarski emigranti koje sam susretao, te ono što sam čitao (časopisi *Sloboda*, *Hrvatska revija*, *Journal of Croatian Studies* i *Studia Croatica*). Kad onda čovjek pogleda te hrvatske intelektualce u iseljeništvu, u dijaspori, moglo bi se reći da osim te prvotne klasifikacije kada je tko došao u koju zemlju, gdje se formirao i koju je hrvatsku literaturu čitao, postoje dvije skupine intelektualaca: neka vrsta samosvojnih intelektualaca u iseljeništvu i hrvatski angažiranih intelektualaca. Samosvojni intelektualci su oni koji su otišli van i nastavili se baviti, jednostavno, svojim znanstvenim radom, svojom profesijom, postigli uspjeh ili eventualno imali jedan važan uspon u tom svom djelovanju, ali nisu kontaktirali dovoljno s ostalom hrvatskom dijasporom. Među hrvatski angažiranim intelektualcima ima opet i onih koji su djelovali samo u intelektualnim krugovima, hrvatskim i stranim. Dakle, i među onima koji su angažirani u hrvatskim stvarima, ima ih koji su djelovali u znanstvenim krugovima, koji su pisali u znanstvenim časopisima, ali koji su se uvijek na neki način držali malo izvan onih glavnih tijekova jedne političke emigracije. I, konačno, imate intelektualce, nažalost takvih je relativno malo, koji su uvijek nastojali imati izravni dodir s hrvatskim iseljeničkim narodom.

Pošto su hrvatski narod svi, to znači i dodir s hrvatskim neškolovanim ljudima. Prema tome, kad čovjek gleda intelektualca vani i kada želi napraviti klasifikaciju kao ovu koju sam upravo iznio, te kad hoće primijeniti klasifikaciju na konkretni slučaj, onda ta analiza počinje

s upitima: kada si otišao i kuda si otišao? Je si li se vani i rodio? To su pitanja koja uvelike ukazuju na formiranje intelektualaca i njihovo djelovanje. Obično onaj tko se rodio vani osjeća da mu nedostaju neki sastavni djelici intimnoga dodira s Hrvatskom i Hrvatima, te odatle želja za posjetom Hrvatskoj. Iako se nacionalni osjećaj prenosi preko obitelji, iako ima intelektualaca koji, ako su i rođeni vani, dobro govore hrvatski, poznaju hrvatsku povijest, književnost, itd., dobri su, dakle, kroatisti, ipak se u njih osjeća jedan oblik nedoživljenosti hrvatske nacionalnosti, te hrvatske kulture i hrvatskoga naroda.

Oni drugi, angažirani hrvatski intelektualci, to su oni koji su pripadali, uglavnom, političkoj emigraciji, drugim riječima, bili su borci i aktivisti. A, biti borac, znači djelovati zajedno sa svim ostalim slojevima svjesnoga hrvatskoga naroda koji se nalazi vani. Mi smo se znali sastajati, u ono doba kao još mladi hrvatski intelektualci koji su otišli van u gimnazijskim godinama, i tada bismo raspravljali kako je Stipica Radić znao prilaziti hrvatskom puku - ljudima. Što je to bilo u njemu da je znao pristupiti narodu i s tim ljudima razgovarati, a mi se ne snalazimo u razgovoru s tim pukom? Kao da smo neka posebna vrsta intelektualaca, vrsta koje usprkos našem intelektualizmu i znanju ne zna upotrijebiti jezik razumljiv ljudima drugih razina. Prema tome i na temelju ovoga, ja bih rekao da je jako važno da hrvatski intelektualac, angažiran u hrvatskim narodnim stvarima, rodoljubnim, iseljeničkim, itd., da razvije odgovarajući pristup svakome hrvatskom čovjeku. No, takvih "narodskih" intelektualaca u iseljeništvu je, kako već spomenuh, bilo relativno malo i zato smo si nas tek nekolicina uzeli u zadaću da prostudiramo kako je to Stipica Radić mogao doći pod sjenu jednoga drveta, početi razgovarati s hrvatskim pukom i privući velike skupove. Znači, nacionalno angažirani intelektualac i osobito onaj koji je bio politički neangažiran, morao se na neki način pripremiti. To pripremanje nije značilo samo izbliza gledati što se događa u rasnim sferama u domovini, već također studirati i svoj vlastiti ambijent, svoju vlastitu hrvatsku okolinu - i onu hrvatsku i onu nehrvatsku, da bi čovjek mogao nešto intelektualno doprinijeti. Među tim rijetkim intelektualcima koji su imali dobar način pristupa narodu, poslije su se razvijale i političke ličnosti. Trebalo se pripravljeti i sad ću ja opet doći na konkretan slučaj, svoj i svojih kolega, nekadašnjih učenika hrvatskih izbjegličkih gimnazija u Italiji, itd. Trebalo je poboljšavati svoj hrvatski jezik, mnogo čitati (samo gdje?), upoznati croaticu, hrvatsku povijest, kulturu, hrvatsko duhovno i materijalno stvaralaštvo. Onaj veliki Horvatov svezak *Tisuću godina hrvatske kulture* bio nam je mnogima kroz godine jedini izvor na kojem smo se napajali našim znanjem o Hrvatskoj. Međutim, uza sve to, trebalo je i živjeti. I tu je sad dolazilo do dvojba. Bilo je starijih hrvatskih intelektualaca koji su htjeli nastaviti intelektualnom djelatnosti i radom, ali nisu mogli, jer im teške okolnosti to nišu dopuštale. Prof. Vinko Nikolić znao je često puta spominjati kako je bio svojevremeno podvornik u nekoj argentinskoj školi. Ja znam iz niz slučajeva kako je nekad bilo teško biti intelektualac, recimo filozof i intelektualizirati u stranom svijetu, ako se radilo o temeljnim potrebama za život, kad je trebalo prehraniti obitelj, školovati djecu, itd. Dakle, bili su to neodgovarajući uvjeti i često neodgovarajuća intelektualna okolina. Situacija bi se naglo promijenila kada bi hrvatski intelektualac u dijaspori dobio profesorsku katedru ili barem knjižničarsko zaposlenje na jednom sveučilištu. U pogledu upravo te dvojbe između borbe za život intelektualne djelatnosti, dovoljno je da se čovjek sjeti naših Dubrovčana. Zašto se naš Dubrovnik tako silno

razvio kao hrvatska Atena? Zato što su mnogi mogli uživati izvjesno blagostanje u samom Dubrovniku, uz koje se moglo pisati i stihove, a moglo se baviti i ostalim vrstama umjetnosti i znanostima. Prema tome, vrativši se na svoj slučaj i slučaj svojih kolega iz spomenutih hrvatskih izbjegličkih gimnazija u Italiji iza rata, mi smo došli do ovih zaključaka. Prvo se treba nekako osoviti na vlastite noge, završiti studije i steći struku s kojom se može zarađivati kruh, nešto lakši kruh, jer ako je taj kruh jako težak, teško je uzmoći doprinijeti do hrvatskoga intelektualnog stvaralaštva.

Tek onda, kada se prebrode one najveće poteškoće, kada se osnuje dom, kada se stvori nešto vlastito, obitelj, djeca, kada to krene nekim normalnim tijekom, onda tek dolazi do toga da se može imati vremena i za hrvatski intelektualizam. Htio sam otprilike, reći da oni naši ljudi u dijaspori koji se nisu samo i isključivo borili da steknu neku struku, da se afirmiraju profesionalno, već koji su željeli i doprinositi na linijama hrvatskoga i stranog intelektualizma, što će reći znanosti i kulture uopće, a i doprinositi kroatistici, morali su se razvijati na dvama kolosjecima. Razviti se na oba spomenuta kolosjeka u jednom oštrom konkurentnom društvu, bilo je vrlo teško. To se moglo samo uz mnoge neprospavane noći, loveći literaturu, jer znamo da je u ono doba diktatorske jugoslavenske prošlosti hrvatska dijaspora bila totalno odijeljena od domovine. Teško je bilo dospjeti u dijaspori do solidne literature o hrvatskoj nacionalnoj kulturi.

Ovo bi bio, recimo, jedan kratak osvrt na aspekte života intelektualaca u iseljeništvu. Međutim, htio bih spomenuti i nešto o utjecaju okoline, a to vam mogu prikazati s nekoliko kratkih primjera. Na primjer, kad sam se vratio u domovinu po prvi put nakon 46 godina, i amo sam vlastitu viziju o Hrvatskoj. Poznavao sam hrvatsku povijest, poznavao sam dosta dobro hrvatsku književnost a, zahvaljujući Vinku Nikoliću, postao sam i intelektualno pismen na hrvatskom književnom jeziku, objavljujući eseje i studije u *Hrvatskoj reviji* i *Studia Croatica*. Međutim, u mom prvom dodiru s Hrvatskom bilo je iznenađenja. Zašto je došlo do tih iznenađenja? Osim stvarnih promjena, koje su se dogodile kroz 46 godina jugokomunističke diktature, osjetio sam različito ponašanje ljudi i drukčije međuljudske odnose od onih koje sam stekao u dijaspori.

Završio sam sveučilišne i postdiplomske studije u Sjedinjenim Državama te kroz njih i zatim profesionalni rad i tamo doznao kako funkcionira anglosaski svijet. Ali, ja sam isto tako proveo veći dio života u jednoj latinskoameričkoj zemlji: Venezueli. S navedenim spoznajama, pri mojem prvom susretu s domovinom, neke su me stvari silno iznenadile; u međuljudskim odnosima privukla je moju pozornost zatvorenost i sumnjičavost u nekih intelektualaca i nerazumna nametljivost u drugih. Ja se nisam rodio u demokraciji, ali sam u njoj odrastao i uvijek je u mene, zbog američke i venecualanske okoline u kojima sam živio, sve bilo otvoreno. Mogao sam izraziti svoje mišljenje kome god hoću. Odmah sam mogao uspostavljati dodire s ljudima, jer je, osobito venecuelansko i zapadnoameričko društvo takvo da se možete ispovjediti prvom susjedu i on će se vrlo vjerojatno ispovjediti vama, a da tu neće biti nikakvih zamjerki, a ni straha pred onim što je rečeno. Zato je velika većina venecuelanskog naroda ekstrovertna, jer žive bez ikakva straha, bez nekakvih razmišljanja i kombinatorike, kako i na koji način što reći. Među mojim studentima na Središnjem sveučilištu Venecuele

dobar je dio bio rođenih govornika. Venecuelanski student za vrijeme predavanja može ustati i održati govor impromptu, dok se ja sjećam da su nas u gimnaziji u NDH učili kako se sve mora prvo sastaviti, pa onda, na neki način, pročešljati, i dobro prostudirati, prije nego što bi se bilo s čim izišlo van, pa čak kad se radi i o običnom pismu. Za razliku od toga, moj stečeni venecuelanski i zapadnoamerički pristup otvorena, optimistična i izravnoga nastupa imao je svojih vrlo dobrih strana, jer čovjek vrlo rano stekne odlučnost, ne ustručava se izraziti svoja mišljenja, ali važe, saslušava i, eventualno, prihvaća tuđa mišljenja. Iako Latinoamerikanci, nažalost, imaju tu pogrešku da su strašno veliki individualisti, to se neutralizira zapadnoameričkim osjećajem za skupne interese zajednice. Iz iznesenoga slučaja uočava se važnost uspješnosti s kojom hrvatski intelektualci u dijaspori selekcioniraju i usvajaju one najpozitivnije tekovine društva u kojima žive.

Nakon ovoga što sam izložio, mogao bih samo još nešto reći na ono što sam noćas pročitao u časopisu *Danas* pod naslovom *Intelektualci i vlast*. Tu su tri članka: jedan autora Milovana Šibla *Od predrasuda do patologije*, jedan Karla Gustava Ströhma, poznata novinara i hrvatskoga prijatelja, koji također raspravlja o tom odnosu vlasti i intelektualaca i naposljetku Branimira Donata pod naslovom *Pravo na sumnju* (br. 2, 1993). Da bi se mogla razviti neka rasprava neću vas sada opterećivati svim trima člancima, već bih vam pročitao nešto iz članka Karla Gustava Ströhma, u svezi s uključivanjem "čistih" intelektualaca u politiku. On kaže: "U većini demokratskih zemalja Zapada - o diktaturama ne govorim - između političkog i intelektualnog okružja vlada stanje napetosti. Intelektualci su skloni tome da ne priznaju nikakav autoritet, te da sami sve bolje znaju." (Ja se tu slažem s gosp. Ströhmom, jer sam često puta naišao na intelektualce koji misle da sve znaju bolje.) "U demokraciji to je njihovo sveto pravo, tu svatko može izreći svoje mišljenje", kaže dalje Ströhm. "U Njemačkoj se mnogi intelektualci šale na račun saveznoga kancelara Kohla. U Francuskoj je svojedobno među ljevičarskim intelektualcima bilo gotovo obvezno ismijavati generala De Gaullea ili mu protusloviti. Prvi njemački savezni kancelar Konrad Adenauer bijaše meta intelektualne kritike, jer u privatnom životu - kako je sam rekao - nije čitao uzvišenu književnost, već samo kriminalističke romane. Unatoč tome (ili možda baš zato), Adenauer je bio veliki državnik, a isto tako i De Gaulle. U politici su drukčiji kriteriji negoli u slobodnom intelektualnom okruženju. Intelektualac može kritizirati, no za svoje misli i ideje ne mora snositi posljedice. Političar pak mora stalno misliti na posljedice. Intelektualac smije reći sve što zna i misli." (Tu se ja ne slažem sa Ströhmom, jer se dobiva dojam kao da intelektualac nikada ne snosi posljedice. Stvarno pak, kada se radi o neodgovornom i nemoralnom intelektualcu i njegovim kritikama, javno mišljenje i konačno sam narod kroz svoja sredstva - predstavnike, sabor itd. - može ga osuditi i baciti na intelektualnu ropotarnicu.) "Političar koji bi rekao sve što misli izazvao bi međunarodne sukobe. Kao i svi drugi građani, i intelektualci se smiju i trebaju baviti politikom. Međutim, nije rečeno da je sjajan intelektualac ujedno i dobar političar. Tko se pak upustio u politiku, mora prihvatiti njezina pravila: to znači da može svakoga kritizirati, ali se i sam mora podvrgnuti kritici." (Prof. Dušan Žanko je znao reći: "Dragi prijatelju, ako intelektualac hoće izići na javnu scenu, neka bude svjestan da će u publici odmah imati barem pola prijatelja i pola neprijatelja, a može biti i raznih drugih proporcija.") "Tko koristi oštre riječi, ne smije se čuditi kad primi oštre odgovore. Samosažaljenju tu nema mjesta. Tko je osjetljiv i sebe drži nedodirljivim, bolje mu je da se ostavi politike."

Budući da se radi o intelektualcima iz dijaspore koji su donedavno bili aktivisti i borci za samoodređenje, neovisnost i demokraciju u Hrvatskoj, što je i ostvareno, potrebno im je i još jedno dodatno umijeće: biti osim intelektualcem još i političarem. Nekada razmišljam, vjerojatno nije slučajno (i u slučaju De Gaullea, Churchilla, Adenauera i drugih velikih političara, da oni dolaze do vrhunca političke karijere tek u kasnim godinama života, jer nitko se više ne može na njima iskaliti ili ih kazniti za njihova stremljenja. Mladi, pak, intelektualci, koji pretendiraju biti veliki političari ili državnici, mogu podosta stradati zbog svojih čisto osobnih intelektualističkih pogleda, bez potpore naroda ili stranke u jednom višestranačkom sustavu.

Ne znam, zapravo, da li je izloženo bila srž onoga što je gospođa Domini željela s ovom tribinom. Ali eto, tu vam je i slučaj intelektualca u dijaspori koji je išao na dva kolosjeka: na jednom koji je bio znanstveni, sveučilišni i egzekutivni kao predsjednik, potpredsjednik i direktor velikih naftnih poduzeća, a s druge strane na hrvatskom nacionalnom kolosijeku, da bi konačno u starijim godinama djelovao politički u pravom smislu riječi. Dakle, to vam je takva sudbina. Ja ne mogu reći koliko nas je takvih, ali znam da nas je nešto, nekih takvih skupina bilo u emigraciji, u iseljeništvu. Kad je dr. Ivo Supek došao u Venecuelu, tamo negdje nakon hrvatskog proljeća, mislim oko 1974, onda se nas nekolicina, u ono doba još mlađih intelektualaca, odlučilo sastati s njime (dr. Nikola Jurišić, Ivo Kisić ekonomist, Mladen Beg ekonomist, i ja). Dr. Supek nam je bio zanimljiv kao intelektualac koji je dolazio izravno iz domovine i jer je i on išao na dva kolosjeka: jedan je bio dr. Ivo Supek, znanstvenik, a drugi je bio dr. Ivo Supek, književnik. Mi smo do tada već bili pročitali neke njegove stvari. U tom razgovoru pronašli smo da imamo tek nekoliko zajedničkih slobodarskih točaka. Ali budući da smo mi bili intelektualci borbene emigracije, mi se nismo nikako mogli složiti s dr. Supekom u pogledu naše beskompromisne potrebe rušenja Jugoslavije, stvaranja Hrvatske države u onom potpunom, pravom smislu riječi, itd. Taj je razgovor ipak zanimljiv, jer je on nama, također, prenio neke svoje poglede oko mirotvorstva, pagvaške skupine suprotstavljanja i osude nuklearnoga rata, itd. Međutim, mi smo ne samo ostali, nego se i učvrstili u našem beskompromisnom opredjeljenju, da se borimo za hrvatsku državnu neovisnost i demokraciju do posljednjega. Bez obzira, pak, na sve okolnosti i tadašnje postizanje još relativno slabih rezultata kasnijim nadolaskom promjena u samoj Hrvatskoj, jasno je da su nas čvrsta i borbena stajališta pokreta dr. Tuđmana odmah privukla kao intelektualce i političke aktiviste u dijaspori.

* * *

Imamo intelektualca u tradicionalnom smislu. To je čovjek s enciklopedijskim znanjem, koji od svega zna ponešto. Jasno, i u najboljih intelektualaca uvijek možemo pronaći neke lagune, ali u onoga tradicionalnoga starog intelektualca naglasak je uglavnom na općem znanju: poznavanje svega i svačega. Prema starom tipu intelektualca, moderni intelektualac našao se u vrlo nezgodnoj situaciji. Znanost je silno uznapredovala, polja znanja tolika su da biti intelektualac u tradicionalnom smislu postaje - u onome enciklopedijskom smislu - nemoguće. Prema tome, moderni intelektualac, ako hoće biti dobar bar u nečemu, mora se

specijalizirati, a kada se čovjek specijalizira, onda se događa baš obratno; umjesto da proširuje znanje u općem smislu, on to znanje koncentrira na jedan vrlo ograničen intelektualni raspon te, umjesto u širinu, ide u dubinu. Zašto ide u dubinu? Ide u dubinu zato da bude stručnjak na nekom području, da bude među prvima u nečemu specifičnom, jer vjerojatno nema mnogo takvih ljudi koji poznaju dovoljno dubinski samo jednu disciplinu ili određeni ogranak te discipline. Tu ne mislim samo na znanosti, fizikalne, prirodoslovne ili matematičke, već mislim i na humanistička znanja i djelatnosti. Tome treba dodati da, dok s jedne strane suvremeni čovjek velikoga znanja, autoritet, to često postaje kroz specijalizaciju, s druge strane, sve se više i više stavlja u svijetu u prvi plan rad znanstvenika u ekipi. Drugim riječima, razni specijalisti moraju se na neki način ipak naći u višedisciplinskom krugu da bi donijeli sveobuhvatnija mišljenja, izradili solidne studije, itd. o nekom predmetu; dakle, rad u ekipi. Međutim, nijedan rad u ekipi pametnih ljudi specijalista obično ne funkcionira ako netko nije onaj tko ih povezuje, koordinator te ekipe, te skupine, a to je intelektualac sa silnim općim znanjem. Znači, pred modernim intelektualcima nalazi se i problem ponovne potrebe za intelektualcem u tradicionalnom smislu enciklopedijskoga znanja. Međutim, može se često puta dogoditi da i s tim enciklopedijskim znanjem ne dođe daleko u koordiniranju ekipe specijalista, jer treba posjedovati i neka nešto dublja specijalizirana znanja. Tako taj "koordinator" ima već dvije zadaće. Ako je usto još i ono što smo spomenuli prije, angažirani intelektualac, onda treba imati i nešto menadžerskih sposobnosti, sposobnosti usklađivanja odnosa među ljudima i sklonosti predvodništvu. Jednom riječju, od intelektualca koordinatora ekipe specijalista zahtijeva se jako mnogo, osim svega još i izrazita humanistička nota. Kad se sve to objedini, potrebno je još stvoriti autoritet. Jer ako intelektualac nema autoriteta, onda obično nije niti dovoljno saslušan. Ako ga malo sluša, nema kome ni prenositi to silno intelektualno znanje. Konačno, može se dogoditi da jedno silno znanje koje posjeduje jedan veliki intelektualac, uključivši i životno iskustvo, ponese sa sobom u grob i tada intelektualno koncentriranje u pojedinim osobama može postati prilično promašena stvar. Zato se danas mnogo radi na sustavima umjetne inteligencije s računalima, u koje se mogu prenositi znanja i iskustva intelektualaca za iduće naraštaje.

Još bih htio dodati ovoj diskusiji o intelektualcima u dijaspori jednu jednostavnu jednadžbu, koju je nama mladim inženjerima u Koloradu, svojedobno, dao jedan stari američki (bijeli) Rus, koji se uspio probiti u životu i postao bogat poslovni čovjek.

Uspjeh u životu intelektualca = Osobnost <-> Znanje <-> Povoljne okolnosti.

Dakle, kada je bilo koji od faktora jednak ničtici ili je vrlo malen, tad cijela jednadžba pada i nema intelektualnoga uspjeha. Uzalud je znanje ako čovjek nema osobnosti ili povoljnih okolnosti. Uzalud su i najbolje povoljne okolnosti, koje možete možda i naslijediti od oca, ali ako nema znanja i osobnosti, nema uspjeha, itd. Uglavnom, intelektualac treba imati što god je više moguće od svih spomenutih faktora, a to znači da mora cijeli život učiti i pribirati sva moguća znanja i iskustva.

Ako je čovjek još, kako smo ovdje vidjeli, i intelektualac u dijaspori, onda imate još jedan dodatni problem. To je nacionalni osjećaj. Mene često puta pitaju: "Jesi li ti kao intelektualac iz dijaspore Hrvat ili Venecuelanac?" A ja odgovorim salamonski: "Ja sam

Hrvat i Venecuelanac", jer u Venecueli nisam proveo tek nekoliko godina nego, tako reći, cio život. A onda oni malo dovitljiviji upitaju: "A bi li ti dao život podjednako za Hrvatsku i za Venecuelu?". Tu bih časkom stao, jer je život jedna od najvećih vrednota. Ja sam dokazao da sam spreman dati život za Hrvatsku, njezinu slobodu i nezavisnost, pod ovim sadašnjim ratnim, obrambenim uvjetima, jer sam se nakon povratka u Hrvatsku prijavio u Zbor narodne garde. U pogledu Venecuele, ona je još u prošlom stoljeću dobila svoju nezavisnost i slobodu, te nema potrebe davati za to život. Iz toga slijedi da za intelektualce domoljube postoji neka klasifikacija, čak i u tom našem patriotizmu i ljubavi prema domovini, a ja, eto, imam dvije. I sad se tu razni naraštaji iseljenika nepotrebno lome. Da ostanu samo i isključivo Hrvati, ili da budu Hrvati i, recimo, Kanađani, i ovo i ono ... Ne mislim formalno, već onda kako čovjek stvarno osjeća. Lome se; jedni postaju ili jedno ili drugo. Ali oni intelektualci koji su nešto naučili od Židova, Armenaca, itd., oni znaju da se može biti i jedno i drugo. Osobito ako dva nacionalna osjećaja nisu sukobljena.

Ne znam da li sam kao intelektualac iz dugogodišnje emigracije, dijaspore, a i povratnik u Hrvatsku, bio dovoljno jasan u pogledu dualnosti osjećaja prema dvjema zemljama, tako da time nikoga nimalo ne razočaram. Da, za tu svoju Hrvatsku ja sam spreman dati život, kao intelektualac ili kao običan vojnik. Ja tu spremnost osjećam i kad dođem u svoju Venecuelu, gdje je još uvijek moja brojna obitelj, a netko od moga potomstva vjerojatno je tamo i zauvijek presađen. Ja sve to osjećam kao svoje. Da je tako, kriva je prokleta Jugoslavija, koja je predugo trajala i produžila boravak hrvatskih borbenih emigranata kroz skoro cijeli aktivni životni vijek jednoga čovjeka. Zaključujem, dakle, ja moram biti oboje, intelektualac sam i hrvatski i venecuelanski, ali borac za slobodu i nezavisnost samo Hrvatske, jer Venecuela ta najviša nacionalna postignuća već odavno ima. I upravo me je borba Francisca de Mirande i Simona Bolivara u prošlom stoljeću za nezavisnost Venecuele i niza drugih latinskoameričkih zemalja uvelike nadahnula kao intelektualca iz dijaspore, pri mom povratku u bitku za Hrvatsku.

* * *

Jedan od glavnih razloga da li čovjek zadržava dvojnost koju sam već spomenuo: Hrvat-Kanađanin, Hrvat-Amerikanac, činjenica je gdje mu se nalazi obitelj. Ako su obitelj i djeca djelomično u iseljenstvu, čovjek ostaje cijelog života razapet između Hrvatske i iseljensstva. Ako obitelj dođe u Hrvatsku, onda se svi problemi rješavaju i više nema dvojnosti, ostaje samo jedno: Hrvat. Međutim, ima ljudi koji se vraćaju iz raznih razloga. Neki iz frustracije, jer nisu bogznašto napravili u iseljensstvu. Imali su neke materijalne ili političke iluzije o odlasku u inozemstvo, no nisu ništa napravili, pa se onda vraćaju u Hrvatsku. Taj, recimo, neuspjao ili materijalno neuspjao čovjek - on će biti i dalje nesretan, i u samoj Hrvatskoj. Jer čovjek koji nije ispunio ili napravio nešto od onoga što je očekivao u životu, on će se uvijek osjećati potučeni. Čovjek koji je imao uspjeha u iseljensstvu, ne govorimo sada samo o materijalnom, nego i o intelektualnom i materijalnom uspjehu (to dolazi često jedno uz drugo), taj pristupa Hrvatskoj sa željom da nešto doprinese. E, sada tu treba vidjeti da li će on moći ili neće moći doprinijeti. Jer mi znamo da intelektualni, a i bilo koji drugi uspjeh, ovisi o onome što sam ja spomenuo u jednadžbi:

Uspjeh = znanje <-> sposobnost <-> povoljne okolnosti

Povoljne okolnosti jedna su vrlo zanimljiva stvar. Kad, kako bi se reklo, nešto krivo krene, nema mnogo toga što čovjek može učiniti. Nekada su upravo povoljne okolnosti takve da se može nešto napraviti. Ja ću se vratiti ukratko, opet, na svoj slučaj. Došao sam ovdje u Zbor narodne garde kao dobrovoljac, ali u Gardi su me neki otkrili i odatle sam prebačen prvo u jedno ministarstvo, pa u drugo, a sada u veleposlanstvo Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini. Sa stajališta jednoga intelektualca aktivista, proći taj put u zemljama gdje se ratuje, veliki je izazov. Dakle, radi se o tome da sam u spomenutoj jednadžbi imao uza se povoljne okolnosti. Jer, isto sam tako mogao odmah poginuti i - gotova priča. S druge strane, koliko je hrvatskih intelektualaca iz dijaspore prošlo ovuda, a da nisu imali šanse da se suoče s jednim takvim izazovom, jer nisu mogli ili nisu niti pomišljali da se uključe u Gardu kao obični vojnici-dobrovoljci.

Nedavno su ovdje bili dr. Zlatko Tanodi i inž. Josip Crnko, akademici u Argentini, Puerto Ricu i ne znam gdje sve drugdje. Nitko o njima ne zna ništa u Hrvatskoj. Dr. Tanodi je došao, sudjelovao je u proslavi 750. obljetnice Zagreba, održao nekoliko predavanja, ali ljudi iz hrvatskih znanstvenih ustanova (kao HAZU) nisu imali interesa za svoje kolege akademike Tanodija i Crnka. Eto, to vam može biti još jedna od ilustracija spomenute jednadžbe i nepovoljnih okolnosti.

Hrvatska emigracije i hrvatsko iseljeničtvo predstavljalo je nešto dok je vodilo borbu za Hrvatsku. Međutim, ono je sada ostalo postrani, jasno, jer borba se prenijela u Hrvatsku, kamo i pripada. Prema tome, mnogi hrvatski intelektualci uza svu silnu svoju borbu, ali koji su ostali vani, ostali su na neki način nasukani kao Zvonimirova lađa. Jedini način da se hrvatski intelektualac uklopi u zbivanja u Hrvatskoj jest da se vrati i da se uporno pokušava probijati sa svim svojim znanjem, sa svim onim što donosi izvana Hrvatskoj i na taj joj način pridonese usprkos nepovoljnim uvjetima koji ga mogu ovdje dočekati.

Demokratski zapadni svijet, zna se kakav je; ima demokracija i demokracija. Ima i nezrelih trećesvjetskih demokracija, ima i skandinavskih zrelih demokracija, a ima i mladih demokracija, kao što je ova naša hrvatska, u kojoj se mnogi ne znaju demokratski ponašati. Razlog je u prošlosti, u nizanju dugogodišnjih diktatura u Hrvatskoj, koje su spriječile stvaranje demokratske tradicije, nažalost. I zbog toga će još biti onih hrvatskih intelektualaca koji se vraćaju i ostaju u Hrvatskoj i onih koji su došli u Hrvatsku, ali se i vraćaju natrag u dijasporu, ožalošćeni, jer su u svojoj sanjanoj Hrvatskoj pronašli jednu posve drugu stvarnost. Često ovdje nađu ljude koji su okrutni i egoisti, teški materijalisti, ali i ljude koji su mladi idealisti i požrtvovni borci za budućnost slobodne, neovisne i demokratske Hrvatske. Ovisi, dakle, tko će više zadiviti povratnike: oni dobri ili oni loši u Hrvatskoj. Te dvojbe događaju vam se i s intelektualcima povratnicima svih drugih velikih iseljeničtava i emigracija u svijetu, a i onih koji imaju izgrađene matične države i dobre odnose sa svojim iseljeničtvom.